

## Трибуна Молодого Вченого

УДК [347:366-058]:004

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2025.6.19>

### Цивільно-правовий статус споживача цифрових послуг

**Валько Леся Андріївна,**

[orcid.org/0009-0002-0027-2869](https://orcid.org/0009-0002-0027-2869)

аспірантка кафедри цивільного права та процесу

Львівського національного університету імені Івана Франка



Стрімка цифровізація суспільних відносин зумовила появу нових моделей економічної взаємодії, у межах яких усе більша частина цивільного обороту є пов'язаною з постачанням цифрового контенту та цифрових послуг.

У національній правовій доктрині питання визначення цивільно-правового статусу споживача цифрових послуг досі не було дослідженим. Це зумовлює необхідність системного вивчення категоріального апарату, структури й елементів такого статусу, а також визначення його місця в системі цивільного права України з урахуванням європейських стандартів. Це дозволяє заповнити наявну наукову прогалину й адаптувати підходи цивільного права до реалій цифрової економіки.

Проаналізовано доктринальні підходи до поняття «цивільно-правовий статус споживача». Запропоновано розгляд правового статусу споживача цифрових послуг як спеціального комплексного цивільно-правового статусу, що формується на основі загальної правосуб'єктності фізичної особи та конкретизується спеціальними нормами законодавства. Обґрунтовано, що ухвалення спеціального законодавства у сфері цифрового контенту забезпечило системну деталізацію прав і обов'язків споживача та запровадило нові механізми захисту його прав у цифровому середовищі.

Зазначено ухвалення оновленого Закону України «Про захист прав споживачів» № 3153-ІХ від 10 червня 2023 року, який розширює дефініцію споживача (зокрема, осіб, чиє споживання не пов'язане також з незалежною професійною діяльністю чи виконанням службових обов'язків), актуалізує права споживачів. Окремо акцентовано увагу на ухваленні спеціального Закону України «Про цифровий контент та цифрові послуги» № 3321-ІХ від 10 серпня 2023 року (набрав чинності в березні 2024 року), що імплементує положення Директиви (ЄС) 2019/770. У статті приділено увагу й відповідності національних підходів до визначення поняття «споживач» європейським стандартам.

**Ключові слова:** цивільно-правовий статус, правовий статус споживача, споживач цифрових послуг, цифровий контент, цифрові послуги, захист прав споживачі, гармонізація законодавства України та ЄС, Директива (ЄС) 2019/770, практика Суду ЄС.

#### **Valko Lesia. The civil-law status of the consumer of digital services**

The rapid digitalization of social relations has led to the emergence of new models of economic interaction, within which an increasingly significant share of private-law transactions is associated with the supply of digital content and digital services.

In national legal doctrine, the issue of defining the civil-law status of the consumer of digital services has not yet been the subject of comprehensive scholarly analysis. This gives rise to the need for a systematic examination of the conceptual framework, structure, and elements of such status, as well as for determining its place within the system of civil law of Ukraine, considering European standards. This approach makes it possible to fill the existing scholarly gap and to adapt civil-law approaches to the realities of the digital economy.

*The article analyses doctrinal approaches to the concept of the "civil-law status of the consumer". It proposes to regard the legal status of the consumer of digital services as a special comprehensive civil-law status formed on the basis of the general legal capacity of a natural person and specified by special legislative provisions. It is substantiated that the adoption of specialised legislation in the field of digital content has ensured a systematic detailing of consumers' rights and obligations and has introduced new mechanisms for the protection of consumer rights in the digital environment.*

*Attention is drawn to the adoption of the updated Law of Ukraine "On Consumer Protection" № 3153-IX of 10 June 2023, which expands the definition of a consumer (including persons whose consumption is not related to independent professional activity or the performance of official duties) and updates the catalogue of consumer rights. Particular emphasis is placed on the adoption of the special Law of Ukraine "On Digital Content and Digital Services" № 3321-IX of 10 August 2023 (entering into force in March 2024), which implements the provisions of Directive (EU) 2019/770. The article also addresses the conformity of national approaches to defining the concept of "consumer" with European standards.*

**Key words:** *civil-law status, legal status of consumer, consumer of digital services, digital content, digital services, consumer protection, harmonisation of Ukrainian and EU legislation, Directive (EU) 2019/770, case law of Court of Justice of European Union.*

### **Стан опрацювання проблематики.**

У контексті комплексного наукового опрацювання проблематики правового статусу споживачів варто виокремити праці таких українських учених: І. Банасевич, Ю. Білоусова, О. Старицької, О. Черняк, Г. Яновицької.

Окремі питання щодо дослідження прав споживачів у цифровому середовищі й імплементації законодавства у сфері цифрових послуг висвітлено у працях О. Головка-Гавришевої, М. Гудими-Підвербецької, Г. Капліної, О. Мезеря, Р. Пожоджука, Г. Яновицької.

### **Виклад основного матеріалу.**

Існують різні доктринальні підходи до визначення змісту поняття «цивільно-правовий статус». Згідно з одним із підходів це поняття фактично ототожнюється із цивільною правосуб'єктністю фізичної особи – її здатністю бути суб'єктом цивільних правовідносин. Так, у цивілістичній науці зазначається, що цивільно-правовий статус (цивільна правосуб'єктність) фізичної особи визначається її здатністю мати цивільні права й обов'язки (правоздатністю) і своїми діями набувати та здійснювати їх (дієздатністю) [1, ст. 54].

Цивільно-правовий статус є галузевою категорією та вказує положення суб'єктів цивільного обороту, тобто майнових і пов'язаних з ними немайнових відносин. Він характеризує суб'єкта загалом і вказує на його місце в цивільному обороті [2, с. 281].

У теорії права термін «правовий статус» є широким, охоплює комплекс прав, обов'язків і свобод особи, установлених законодавством. На рівні ж галузі цивільного права він застосовується для визначення спеціального набору правомочностей і юридичних характеристик, притаманних саме суб'єкту приватно-правових відносин. Насамперед потрібно зазначити, що термін правового статусу застосовується досить широко, не має однозначного застосування в юридичній літературі, законотворчій і правозастосовчій практиці, тому трактується по-різному [3, с. 20].

В «Англо-українському словнику юридичних термінів» дане поняття тлумачиться так: англ. "status" – статус, цивільний стан [4, с. 209].

Згідно із тлумаченням у «Великій українській юридичній енциклопедії», під правовим статусом треба розуміти сукупність суб'єктивних прав, юридичних обов'язків і законних інтересів суб'єктів права [5, с. 535].

Положення споживача як основного учасника правовідносин, що складаються на ринку товарів і послуг, зазвичай у наукових дослідженнях характеризується через поняття «правовий статус», що вказує на місце, значення суб'єкта в суспільстві, його можливості, принципи взаємин з іншими суб'єктами та державою. Дуже часто поняття «правовий статус» розглядають через загальний правовий статус, спеціальний пра-

вовий статус та індивідуальний правовий статус, а також конституційний і галузеві статуси [6, ст. 135].

На думку Г. Яновицької, під правовим статусом споживача треба розуміти систему правомочностей, що надана споживачеві правом. Правовий статус споживача є комплексним інститутом, який охоплює норми, що врегульовують відносини у сфері здійснення і захисту прав споживачів [6, ст. 3].

Загальний правовий статус залишається основою, необхідною передумовою спеціального правового статусу, що конкретизує положення окремої групи суб'єктів, тим самим коректує загальний правовий статус. Що більша міра конкретизації, то вища ефективність правового регулювання [7, с. 459–460].

Сутність спеціального правового статусу споживача полягає саме в доповненні чи конкретизації прав і обов'язків, що зумовлено наявністю в особи специфічних рис її становища в суспільстві [8, с. 44].

Ю. Білоусов і О. Черняк приходять до визначення поняття спеціального цивільно-правового статусу споживача, де такий розглядається як встановлена нормами цивільного права система визнаних і гарантованих державою прав і обов'язків відособленої за ознаками мети придбання продукції соціальної групи, що характеризує особливий статус особи-споживача [9, с. 25].

М. Гудима-Підвербецька слушно наголошує, що захист прав споживачів усе ж більшою мірою перебуває саме у площині цивільного права, основним законодавчим актом якого є Цивільний кодекс України, оскільки в його механізмі наявні такі засоби та прийоми впливу на суспільні відносини, які, з одного боку, дозволяють забезпечити взаємний інтерес сторін, що вступають у ці відносини, а з іншого – ефективно захистити їхні права завдяки компенсаційно-відновлювальному характеру мір цивільно-правової відповідальності. Зокрема, на думку вченої, нині нормативно-правова база консюмеризму в Україні налічує понад 100 законів і підзаконних нормативних актів, однак основним серед них залишається Закон «Про захист прав споживачів»

№ 1023–XII, ухвалений Верховною Радою Української РСР 12 травня 1991 р. [10, с. 89].

У ЄС основоположною директивою в системі захисту прав споживачів цифрових послуг є Директива 2019/770/ЄС «Про певні аспекти контрактів на постачання цифрового контенту та цифрових послуг» (далі – Директива 2019/770/ЄС) [11, с. 46]. Під час укладення договорів у цій сфері також застосовуються положення Директиви 2011/83/ЄС «Про права споживачів» (Consumer Rights Directive, CRD) та Директиви 2019/2161/ЄС «Щодо кращого виконання та модернізації захисту прав споживачів у ЄС».

З метою гармонізації національного законодавства у сфері захисту прав споживачів із законодавчою базою Європейського Союзу, узгодження системи захисту прав споживачів в Україні із провідними міжнародними принципами, підходами та практиками Верховна Рада України ухвалила оновлену редакцію Закону України «Про захист прав споживачів» 10 червня 2023 р. Вказаний Закон був підписаний Президентом України 5 липня 2023 р. й офіційно оприлюднений у виданні «Голос України» 7 липня 2023 р. [12].

В Україні правовою основою для відносин у сфері надання цифрових послуг є Закон України «Про цифровий контент та цифрові послуги» № 3321–IX від 10 серпня 2023 р. (набрав чинності 2 березня 2024 р.), що визначає поняття цифрової послуги та цифрового контенту, встановлює правила, яких мають дотримуватися сторони таких правовідносин [13]. Даним Законом покликано імплементувати положення Директиви 2019/770/ЄС [14].

Визначення терміна «споживач» у Законі України «Про цифровий контент та цифрові послуги» не надано, проте ч. 2 ст. 2 є відсильною нормою на п. 22 ст. 1 Закону України «Про захист прав споживачів» № 1023–XII від 24 грудня 2024 р. [13].

Споживачем, згідно із ч. 22 ст. 1 чинного Закону України «Про захист прав споживачів» № 1023–XII, визнається фізична особа, яка придбаває, замовляє, використовує або має намір при-

дбати чи замовити продукцію для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника [15].

Тобто не будь-яка фізична особа визнається споживачем, а тільки та, що, по-перше, має намір замовити або придбати товари (роботи, послуги); по-друге, замовляє, придбаває товари (роботи, послуги); по-третє, використовує товари (роботи, послуги). Отже, навіть за відсутності факту укладення цивільно-правового договору фізична особа буде наділена правовим статусом споживача. Під «споживачем» розуміється не тільки та особа, яка безпосередньо придбала товар або замовила роботу (послугу), а й фізична особа, що користується ними [6, с. 129].

Згідно із ч. 29 ст. 1 нового Закону України «Про права споживачів» № 3153-IX (набере чинності відповідно до ч. 1 розд. IX через рік від дня його опублікування, але не раніше дня припинення чи скасування воєнного стану), законодавцем дещо розширено дефініцію «споживач», згідно з якою споживач – фізична особа, яка замовляє, придбаває, отримує, використовує, уживає або має намір придбати чи замовити продукцію для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою діяльністю, незалежною професійною діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника [12].

Відповідними положеннями для коректної імплементації поняття «споживач» у розумінні законодавства ЄС є ч. 1 ст. 2 Директиви 2011/83/ЄС, у якій «споживач» означає будь-яку фізичну особу, яка, за договорами, які охоплює ця Директива, діє для цілей, що виходять за межі її господарської, підприємницької, ремісничої або професійної діяльності [16, с. 36].

Згідно з п. 17 Директиви 2019/770/ЄС, визначення споживача в цих правовідносинах має включати фізичних осіб, які діють з метою, що не пов'язана з їхньою торгівлею, бізнесом, ремеслом чи професійною діяльністю. Однак у разі договорів подвійного використання, коли договір укладається з метою,

що частково належить до торгівлі особою, а частково – до інших цілей, і коли торговельна мета настільки обмежена, що не переважає в загальному контексті договору, держави-члени також повинні мати право вирішувати, чи варто таку особу також уважати споживачем і за яких умов [17, с. 490].

Л. Загоруй та І. Загоруй слушно зауважують, що в новій редакції Закону України від 10 червня 2023 р. № 3153-IX визначення терміна «споживач» є дещо розширеним, зокрема споживання має бути для особистих потреб, які не лише безпосередньо не пов'язані з підприємницькою діяльністю, але й з незалежною професійною діяльністю чи виконанням обов'язків найманого працівника [18, с. 101].

У ст. 22.1 Цивільного кодексу Польщі зазначено, що споживачем є фізична особа, яка вступає у правові відносини з підприємцем, що не пов'язані безпосередньо з її господарською або професійною діяльністю [6, ст. 133].

Цивільний кодекс Німеччини (§ 13 Bürgerliches Gesetzbuch (BGB)) містить таку норму: споживачем є будь-яка фізична особа, яка укладає правочин з метою, що переважно не пов'язана ні з її комерційною, ні з її незалежною професійною діяльністю [19].

Закони про захист прав споживачів України, Литви, Естонії та Молдови на законодавчому рівні прямо констатують, що суб'єкти підприємницької діяльності (юридичні особи, індивідуальні підприємці) не можуть використовувати для захисту прав додаткові гарантії, надані споживачам. Італія та Франція ухвалили Споживчий кодекс, де також не підтримують ідею його поширення на юридичних осіб [6, ст. 132].

У правозастосовній практиці України питання визначення кола осіб, на яких поширюється законодавство про захист прав споживачів, тривалий час залишалося стабільним і послідовним. Ще на ранньому етапі формування судової доктрини пленум Верховного Суду України в п. 1 постанови № 5 від 12 квітня 1996 р. «Про практику розгляду цивільних справ за позовами про захист прав споживачів» чітко окреслив, що спожив-

вачем у розумінні відповідного законодавства є виключно громадянин (фізична особа), який придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити товари (роботи, послуги) для власних побутових потреб. Пленум прямо виключив можливість поширення спеціального споживчого правового режиму на випадки придбання товарів, користування послугами громадянином лише для підприємницької діяльності або підприємствами, установами, організаціями [20].

Порівняно із чинною редакцією Закону України «Про захист прав споживачів», новий Закон України «Про захист прав споживачів» № 3153-Х1 від 10 червня 2023 р. передбачає істотне розширення переліку прав споживачів, що відповідають потребам і викликам сучасного соціально-економічного й цифрового середовища.

Так, новий Закон регламентує право споживача на споживчу освіту та/або просвіту (ст. 12); зазначає права споживача під час торговельного й інших видів обслуговування (ст. 14); визначає права споживача на інформацію в разі укладання договору поза торговельними чи офісними приміщеннями або дистанційного договору (ст. 16); акцентує права споживача під час придбання продукції шляхом електронної торгівлі (ст. 17); вказує на право споживача на доставку товару, придбаного за договором поза торговельними чи офісними приміщеннями або дистанційним договором (ст. 19) [12].

Новелою цього Закону є визначення права споживачів проводити фото- і відеофіксацію порушення визначених норм; право на безпечність і належну якість продукції. Деталізація характеристик, що визначають належну якість, деякою мірою є суб'єктивною, оскільки характеризуються індивідуальними оціночними твердженнями [10, с. 92].

Права й обов'язки споживача цифрової послуги набули чіткого нормативного окреслення з моменту набрання чинності Законом України «Про цифровий контент та цифрові послуги» від 2 березня 2024 р. Запроваджені ним положення забезпечили системну деталізацію правового статусу споживача у сфері циф-

рових відносин, що було неможливо досягти лише шляхом застосування положень Закону України «Про захист прав споживачів». Останній, з огляду на свою загальну спрямованість та відсутність спеціальних механізмів регулювання, не міг повною мірою врахувати особливості надання цифрового контенту та/або цифрових послуг, що зумовило потребу в ухваленні спеціального законодавчого акта.

Серед іншого, новелою в законодавстві України стало положення ч. 2. ст. 19 згаданого Закону «про право споживача у здійсненні захисту своїх прав, що виникають у зв'язку з отриманням цифрового контенту та/або цифрових послуг <...> шляхом подання скарги до виконавця через портал «е-Покупець»» [22, с. 42].

У разі порушення виконавцем вимог, установлених Законом України «Про цифровий контент та цифрові послуги» № 3321-ІХ щодо відповідності цифрового контенту та/або цифрової послуги суб'єктивним і об'єктивним критеріям, визначеним Законом, споживач наділяється комплексом спеціальних засобів правового захисту. Зокрема, передбачено право вимагати узгодження цифрового контенту та/або цифрової послуги зі встановленими вимогами, право на пропорційне зменшення ціни, а також право відмовитися від договору [13].

Отже, еволюція правового регулювання у сфері захисту прав споживачів в Україні відбувалася не шляхом зміни кола суб'єктів, на яких поширюється спеціальний правовий захист, а через поглиблення змісту прав і гарантій фізичної особи як економічно слабшої сторони у приватноправових відносинах. Такий підхід відповідає загальним засадам цивільного права й узгоджується з європейською концепцією споживчого захисту, орієнтованою на забезпечення балансу інтересів сторін у договірних відносинах.

Стосовно обов'язків споживачів цифрового контенту та/або цифрової послуги, Законом України «Про цифровий контент та цифрові послуги» № 3321-ІХ встановлено, зокрема, обов'язок надати або зобов'язання надати свої персональні дані, за винятком випадків, коли

таке надання є необхідним суто для одержання цифрового контенту та/або цифрової послуги та не передбачає їх подальшого використання для досягнення будь-яких інших цілей. Окрім того, споживач зобов'язаний співпрацювати з виконавцем тією мірою, у якій це є можливим і необхідним для з'ясування причин невідповідності цифрового контенту та/або цифрової послуги на момент їх надання. У разі відмови від договору на споживача покладається обов'язок утримуватися від використання цифрового контенту та/або цифрової послуги, наданих виконавцем, а також від їх передання третім особам [13].

**Висновки.** Отже, правовий статус споживача цифрових послуг можна характеризувати як спеціальний комплексний статус фізичної особи, що виникає у зв'язку з отриманням нею цифрового контенту та/або цифрових послуг для власних побутових потреб. Цей статус визначає обсяг спеціальної правосуб'єктності споживача (його здат-

ність набувати цифровий контент та/або цифрові послуги й бути носієм особливих прав у цих відносинах) та включає систему визначених законом прав і обов'язків, підкріплених державними гарантіями. Особливості статусу проявляються в розширених правах на якість, інформацію та безпеку цифрового продукту (цифровий контент та/або цифрова послуга), імперативному характері їх забезпечення, а також у наявності спеціальних механізмів захисту прав споживача в умовах цифрової економіки. Зокрема, передбачено право вимагати приведення цифрового контенту та/або цифрової послуги у відповідність, пропорційного зменшення ціни або розірвання договору в разі невідповідності, а також можливість подати скаргу через портал «е-Покупець». Правовий статус споживача цифрових послуг є ключовою правовою конструкцією, що забезпечує баланс інтересів у сфері електронної комерції та реалізацію сучасних прав споживачів у цифровому середовищі.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Калініченко З. Цивільне та торговельне право зарубіжних країн : навчальні матеріали. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2016. 31 с. URL: <https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/20170203/11.1.pdf> (дата звернення: 09.11.2025).
2. Кацюба К. Цивільно-правовий статус непідприємницьких товариств. *Актуальні проблеми приватного права* : матеріали Науково-практичної конференції, присвяченої 94-й річниці із дня народження доктора юридичних наук, професора, члена-кореспондента АН УРСР В.П. Маслова, м. Харків, 19 лютого 2016 р. Харків : Право, 2016. С. 280.
3. Макарчук В. Поняття «правовий статус особи» у теоретично-правовій літературі. *Право.ua*. 2015. № 3. С. 18–23.
4. Бондарчук І., Бороліс М., Вишневіська Н. Англо-український словник юридичних термінів : навчальний посібник. Київ : КНУТД, 2021. 256 с.
5. Трихліб К. Правовий статус: *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Т. 3. Харків : Право, 2017. 952 с.
6. Яновицька Г. Цивільно-правові засоби захисту прав споживачів в Україні : дис. ... докт. юрид. наук. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2021. URL: <https://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/03/DYSERTATSIYA-.pdf> (дата звернення: 17.10.2025).
7. Черняк О. Класифікація прав споживача за законодавством України та Європейського Союзу. *Форум права*. 2008. № 2. С. 458–464. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2008-2/08soytes.pdf> (дата звернення: 20.10.2025).
8. Банасевич І. Елементи цивільно-правового статусу споживача. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 5. Т. 1. С. 42–47. URL: <https://lib-repo.pnu.edu.ua/handle/123456789/14210> (дата звернення: 08.11.2025).
9. Білоусов Ю., Черняк О. Цивільно-правовий статус споживача: у контексті адаптації національного законодавства до законодавства Європейського Союзу : монографія. Київ :

Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва НАПрН України, 2010. 239 с.

10. Гудима-Підвербецька М. Захист прав споживачів у цифровому середовищі: виклики та перспективи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2024. Т. 2. № 86. С. 87–94. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.86.2.147

11. Валько Л. Гармонізація законодавства України та ЄС у сфері захисту прав споживачів цифрових послуг. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2024. Ч. 2. № 86. С. 44–50. DOI 10.24144/2307-3322.2024.86.2.7

12. Про захист прав споживачів : Закон України від 10 червня 2023 р. № 3153–ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3153-20#Text> (дата звернення: 16.11.2025).

13. Про цифровий контент та цифрові послуги : Закон України від 10 серпня 2023 р. № 3321–ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3321-20> (дата звернення: 10.05.2025).

14. On certain aspects concerning contracts for the supply of digital content and digital services : Directive (EU) 2019/770 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2019. *Official Journal of the European Union*. 2019. L 136. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/770/oj/eng> (дата звернення: 01.11.2025).

15. Про захист прав споживачів : Закон України від 12 травня 1991 р. № 1023–ХІІ (у редакції від 24 грудня 2024 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 30. Ст. 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> (дата звернення: 20.09.2025).

16. Висновок щодо відповідності проекту закону України «Про захист прав споживачів» (реєстр. № 6134) відповідним положенням права Європейського Союзу (acquis ЄС) та міжнародно-правовим зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції (підготовленого до другого читання). Додаток. 456 с.

17. Яновицька Г. Цифрові послуги в Україні: нові правові гарантії для споживача. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2025. Вип. 91. Ч. 1. С. 486–491. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.1.71>

18. Загоруй Л., Загоруй І. Захист прав споживачів в мережі «Інтернет»: перспективи розвитку. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2024. № 2 (48). С. 99–111.

19. Bürgerliches Gesetzbuch (BGB). § 13 Verbraucher. Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz. URL: [https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/\\_\\_\\_13.html](https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/___13.html) (дата звернення: 09.11.2025).

20. Про практику розгляду цивільних справ за позовами про захист прав споживачів : постанова Пленуму Верховного Суду України від 12 квітня 1996 р. № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-96#Text> (дата звернення: 28.10.2025).

Стаття надійшла в редакцію: 18.11.2025

Стаття прийнята: 15.12.2025

Опубліковано: 22.12.2025

